

===== *Sulák Péter Sándor* =====

/// Igehirdetés és agitáció

A Szolnok megyei békediakónia és a kollektivizálás népszerűsítésének nyelvi stratégiái, 1949–1956

Jelen tanulmány a kényszerkollektivizálás egyháztörténeti vetületeit vizsgálja az alföldi nagyrégió kollektivizálási mintaterületének számító Szolnok megye viszonylatában,¹ s az érintett paraszti társadalom képezte a lokális egyházközségek anyagi és társadalmi bázisát. A kutatás a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) Agitációs és Propaganda Osztályának a Békebizottságok munkájáról szóló iratait és a megyei tanács egyházügyi főelőadójának, Cseh Lajosnak a jelentéseit s végül az egyházi levéltárak esperesi kerületi gyűléseit, lelkészköri értekezleteit és egyházlátogatási jegyzőkönyveit dolgozza fel. A cél a római katolikus békepapi mozgalom – illetve az együttműködő református lelkészek – termelőszövetkezetbe (téesszebe) való belépést propagáló, evangéliumi nyelvezetbe öltöztetett, teologizáló narratíváinak bemutatása. Azaz annak, hogy a megyei békepapi választmány a „nagyüzemi gazdálkodás gondolatát” hogyan társadalmiasította² az egyházközségekben belül; hogy a szövetkezetesítés agitációs üzenetét milyen evangelizációs külsőségekbe csomagolta; hogy melyek voltak a belépés melletti főbb érvek; hogy miként próbálták csillapítani a hívek esetenként visszautasító reakcióit; és hogy hogyan reflektáltak az 1950-es évek politikai változásaira. Másképp fogalmazva:

1 == Szolnok megye mintaterületnek számított már az első hullám idején is: Túrkeve volt az ország első termelőszövetkezeti városa. Beleértve a tanyai külterületeket is, 1951 márciusára a településhez tartozó összes mezőgazdasági földbirtok – a korabeli, erősen eufemizáló, valóságot meghajlító terminológiával – „szövetkezeti tulajdonba került”. Erről bővebben lásd Urbán, 2002.

2 == Ö. Kovács – Kunt, 2009: 10. Ö. Kovács József terminológiája nyomán a politikai diktatúra „társadalmiasításán” a hatalomgyakorlásnak azt a mikroszintű folyamatát értjük, amely során a pártállam kényszerítéssel, agitációval vagy a helyi elitek bevonásával a társadalom szélesebb rétegeit ráveszi/rászorítja az aktív részvételre és a rendszer céljainak képviselésére. Jelen tanulmányban e jelenséget elsősorban a kikényszerített társadalmi részvétel, a hatalmi elvárásokhoz való nyelvi igazodás, valamint az egyházi struktúrákon belüli kényszerű konformizmus kategóriáival írjuk körül.

az alávetettség racionalizálásának vagy éppen a színlelt együttműködésnek az (egyházi) társadalomtörténeti mozzanatait kívánja e tanulmány megragadni.

= = A „keresztyén békemunka műhelyei” és a „nagyüzemi gazdálkodás” egyházi propagálása

Református részről az egyház alávetése a presbiteriális egyházszervezeti modell sajátosságaiból is következett, valamint a Zsinati Tanácsnak az egyház múltban elkövetett bűnei kapcsán, annak 1946. május 9-i ülésén tett hitvallásából, mely hitéleti megújulásra való törekvés végül a fokozatos pártállami nyomás miatt a „szolgáló egyház” teológiai koncepciójának kizárólagosságába torkollott.³ Az 1948. október 7-i „egyezménnyel” megkezdődött missziós munka megbénítása az MDP KV 1950. május 31-i, mezőgazdaság fejlesztéséről és a „klerikális reakció” elleni harcról szóló határozatával ért a csúcsra. A téészesítés propagálására kötelezett lelkészek egy csoportja abból indult ki, hogy Krisztus teste, a létező egyház azok részeitől épül fel, vagyis a vidéki egyházközségekből, melyek gerincét a birtokos, hívő parasztság alkotja: a továbbiakban az egyházi vezetés feladatát képezte az is, hogy a presbiteriumokon keresztül elfogadtassa a hívek közösségével a „nagyüzemi gazdálkodás” szükségességét mint a földművelésre s ehhez kötődően általában a munkaerőkölcse vonatkozó isteni parancs beteljesítését.

A református egyházban a téészesítést igazolni hivatott teologizáló formulák visszafejthetőek a „keskeny út teológiájának” alapjaiból. Eszerint Isten igazságos ítélete teljesedett be az egyházon a korábban elkövetett bűnökért. Az egyház eredeti prófétai szolgálatának nem tett eleget, így elveszítette az erkölcsi alapot; de megadatott a lehetőség, hogy megmaradása érdekében közösségi bűnbánatot gyakoroljon. Az új társadalmi rendben Isten szolgálata az új hatalmi helyzet által előállt kereteken belül történhet: az egyház számára a szolgálat az egyetlen keskeny, de járható útja annak, hogy *„világosság legyen a kommunizmust építő népi demokráciában”*.⁴ 1949. december 15-ével a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöki hivatalába lépett Péter János a missziói munkával kapcsolatban az „ekklésia” és a „koinonia” – az egyház és a gyülekezet – egymással való viszonya kapcsán megfogalmazott nézetei az episzkopalizmus előretöréséről tanúskodtak.⁵ Következő lé-

3 = = Ladányi, 1999: 102–105.

4 = = Bereczky Albert, a Dunamelléki Egyházkerület püspöke Máté evangéliuma 7:13–14 versére alapozva dolgozta ki a szolgálat teológiáját. *„Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu és széles az az út, amely a veszedelemre visz és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu és keskeny az az út, amely az életre visz és kevesen vannak, akik megtalálják azt.”* Erről bővebben lásd Bogárdi Szabó, 1995: 66–165.; Kónya, 1988: 163–175.; Bereczky, 1953: 307–427.

5 = = TtREL I.33.c., 22. d. A kenderesi gyülekezet egyházlátogatási jegyzőkönyve, 1949. október 3. Gaál István törökszentmiklósi esperes megelőlegezte: *„E kisközösség túlhaladt a Bethania egy helyben topogó és zárt életszemléletű felfogásán [...] haladó, radikális értelmiségünk minden szolgálata a szocializmus evangelizmusát revelál-*

pésként 1951. április 25-étől az egyházkerületi világi főgondnoki tisztséget az állampárti kormány földművelésügyi minisztere, Erdei Ferenc töltötte be. Erdei székfoglaló beszédében leszögezte: az egyház nem maradhat a nagygazdák egyháza, és a főgondnok nem vállalhatja magára az egykori birtokosok és a mostani kulákok sérelmeinek intézését. A társadalmi folyamatok szükségszerűségére utalt a főgondnok, mikor úgy fogalmazott: mivel a Tiszántúlon a téesz népmozgalommá vált,⁶ „*e fordulatnak támogatója kell legyen az egyház még akkor is, ha ugyanakkor e folyamat kárvallottjait is kötelessége vigasztalni*”⁷

A Nagykunsági Református Egyházmegye esperese, egyben a Törökszentmiklósi Református Egyházközség vezető lelkésze, Gaál István az 1950. tavaszi túrkevei lelkészköri értekezleten az alávetettség racionalizálásaként próbálta legitimálni a Magyarországi Református Egyház társadalmi fontosságát, kihasználva a rezsिम egyházpolitikájának katolikusellenes „*tűlsúlyát*”. Gaál felhívta a figyelmet arra, hogy a református egyház mindig is szolgáló népegyház volt: „*nem az egyház teremtette a feudalizmust, sem a kapitalizmust, és sosem volt államegyház*”.⁸ Az esperes felszólalásának hátterében valószínűleg az is közrejátszhatott, hogy a fokozatos nyomás alatt lévő katolikus püspöki kar konszenzuskeresési törekvéseit semlegesítse, lépéshátrányba kényszerítve ezzel őket, elkerülendő, hogy – a klérus „demokratikus szárnyának” vezetésével – a római katolikus egyház az államszocialista politikai keretek között is államegyházi pozícióba kerüljön.

A református „békemunka” kapcsán Gaál Istvánnak meglehetősen ambivalens álláspontja volt. Egyrésztől kijelentette, hogy a katolikusokkal szemben náluk nem uralkodik megosztottság az egyházon belül: a „keskeny utat” követve, lelkészei

ja.” Erről bővebben lásd Tibori, 1995: 231. Nem tartozik szorosan e tanulmány tárgyához, de megjegyzendő, hogy Tibori János tanárt, történészt a Békés Megyei Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya 1958-ban „Bányai” fedőnéven ügynöknek szervezte be, zsarolva őt az 1956-os forradalom békéscsabai eseményeiben játszott szerepével és családjával. Másfél évvel később kizárták a hálózatból. ÁBTL 3.1.1. B-88458.

6 == Itt külön utalt a négy szövetkezeti városra: Karcagra, Kisújszállásra, Mezőtúrra és Túrkevére.

7 == Tibori, 1995: 237–238. „*Nem azt tanácsolom én és nem azt tartom a falusi lelkipásztorok hivatásának, hogy élére álljanak parasztságunk szocialista átalakulásának [...] tanácsolom azonban, hogy a maguk legsajátosabb egyházi munkájában, a lelkek gondozásában tartsák mindezt szem előtt, és a lelkipásztori munkájuk egyik fontos feladatát abban leljék, hogy ennek az új világnak az útját megértessék, megvilágítsák, és azt az új erkölcsöt, amely nem ellenkezik, hanem épp egyezik az evangéliumi tanítás erkölcsi parancsaival, gyarapítsák, ápolják és legyenek szószólói.*”

8 == ÁBTL 3.1.5. O-9320. 91–92. „Zöldgolyó” fn. ügynök jelentése, 1950. május 3. Gaál István szavaival: „*Csak laikus szemmel nem lehet meglátni azt a párhuzamot, mely a római katolikus egyház kettős élete és céljai: az USA világuralmi törekvései között húzódik. Amilyen rafináltan építi ki a katolikus alsópapság [vagyis a jövődöbéli békepapok] a demokrácia hadállásait gyanútlanul, olyan nyíltan és szemérmetlenül építi ki az USA a nyugati marsallizált [sic!] országokban a háborús hídfőket.*”

„külön nógatás nélkül is teszik a dolgukat” – két mondattal később már nehezményezte, hogy nekik nincs külön békebizottságuk, s az egyházmegye területén széles körű tapasztalat, hogy a települések világi békebizottságaiba nem szívesen vonják be a lelkészeit.⁹

Az MDP 1953. júliusi programját követően az Egyetemes Konvent 1954. március 7-i körlevelében a Tiszavidéki Egyházkerület¹⁰ Missziói Felügyelő Bizottsága felkérte a Nyírségi Egyházmegye esperesét, Békefi Benőt, hogy az egyházkerület márciusi lelkészkerületi értekezleteinek előadói számára készítsen témavázlatot „*Hogyan segítheti a lelképásztornak népünk folyamatos mezőgazdasági terveinek megvalósítását?*” címmel. A tematikai útmutató az alábbi szerkezeti egységekből állt: 1. A Teremtés parancsa, melyben Isten az ember feladatává tette a Föld művelését. 2. Isten kegyelmének jele a jó termő- és megművelt föld, mint ahogy Isten büntetésének és átkának jele a terméketlen föld. 3. Az özönvíz utáni szövetségkötés ígérete a szántás, vetés, aratás. 4. Az Evangélium tele van a mezőgazdasági életből való hasonlatokkal, amelyek Isten önmagáról, akarataról, az üdvösségről és az életről adott kijelentéseinek hordozói. 5. A testet öltött Ige, az e világban megjelent Isten kötelezi az igehirdetőt arra, hogy Isten történelmi kijelentését a jelenvalóságban szolgálja.¹¹ A munkaterv szerint a lelképásztornak fel kell ismernie a paraszti népre háruló feladatokat és problémákat, s az isteni segítséget és áldást ezekhez igazodva kell megszólaltatnia. Békefi a politikai enyhülés intézkedéseit – a kulákliszták eltörlését, a kitelepítések feloldását, az internálótáborok megszüntetését és a beszolgáltatási terhek mérséklését – úgy értelmezte, mint amelyek az államhatalom erkölcsi korrekcióját bizonyítják. Érvelése szerint a kormányzat a „*sablonos, embertelen kezeléstől*” eljutott az ügyek „*erkölcsösebb kezeléséig*”, ami azt hivatott igazolni, hogy a „*feloldozásban részesített emberek tanultak azokból, amik velük történtek*”. Ezzel párhuzamosan az esperes határozottan óvta a lelkészeket a megfogalmazódó bírálatoktól: kijelentette, hogy aki kevesli vagy kritikával illeti a kormány engedményeit, az a gyülekezetek szabad működését kockáztatja. A fenyegetőző figyelmeztetés jól mutatja az egyházi vezetés bizonytalanságát és kiszolgáltatottságát: pontosan érzékelték, hogy az „új szakasz” engedményei törékenyek, a politikai konszolidáció nem tekinthető végleges állapotnak, és a legkisebb elégedetlenkedés is kiválthatja az állami retorziók visszatérését.¹²

9 = ÁBTL 3.1.5. O-9320. 91–92. „Zöldgolyó” fn. ügynök jelentése, 1950. május 3.

10 = 1952. október 3-án a Zsinat döntése értelmében összevonták a Tiszáninneni és Tiszántúli Egyházkerületeket. Ez az állapot 1956. december 31-ig állt fenn, lásd Tibori, 1995: 260–262.

11 = Részletesen ismerteti Tibori, 1995: 298–300. A témához Békefi által ajánlott igeszakaszok: I. Timóteus 1:18–20; 2:1–7; Ézsaiás 2:1–5.; 4:1; 5:1–7; Lukács 24:30–31; János 10:10–11.

12 = Tibori, 1995: 303.

Az egyházi vezetés és a lelkészek ellentéte a lelkészközi értekezletek során érlelődött meg. Cseh Lajos megyei tanácsai egyházügyi főelőadó 1955. október havi jelentése egybeesett a Rákosi-féle vonal megerősödésével és a megyében végrehajtott újabb tagosításokkal. Mivel a római katolikus őszi esperesi kerületi értekezletek ütköztek a református lelkészközi gyűlésekkel, Cseh Lajost az összes értekezleten részt vevő Gaál esperes tájékoztatta. Eszerint Kisújszálláson Megyeri Béla tiszaburai lelkész heves vitába bonyolódott az esperessel, majd botrányt keltve, engedély nélkül távozott az ülésről. A parázs vita a megelőző másfél év engedményei ellenére az egyházfenntartói közalapi járulék fizetésének problémái körül forgott. Gaál kérdőre vonta Megyerit a tiszaburai gyülekezet késedelmei, valamint az úrvacsorához járulók és templomjárók év eleje óta csökkenő száma miatt, mire a lelkész az erőltetett téeszesítés folytatására is utalhatott: „*mintha az esperes úr nem tudná ennek okát*”.¹³ Egy hónappal később a lelkész benyújtotta lemondását. A barátságtalan légkörre utal, hogy Megyeri a tiszaburai gyülekezet világi gondnokán keresztül kommunikált mind Gaál esperessel, mind Cseh Lajossal. Péter János püspök – pártállami jóváhagyás mellett – elfogadta Megyeri lemondását, emellett akadályozta a lelkésznek a felszabadult tiszaroffi gyülekezet szolgálati helyének megszerzésére való törekvéseit. Cseh Lajos reményei szerint ezáltal Megyerit, mint „*sértett embert*”, az állambiztonság illetékes szervei fel tudják használni.¹⁴

= = A Szolnok Megyei Római Katolikus Papi Békemozgalom és a téeszesítés gondolatának népszerűsítése

A római katolikus békepapi mozgalom gyökerei a nemzetközi békemozgalomig nyúlnak vissza: még 1948 szeptemberében Wrocławban francia, lengyel és szovjet értelmiségiek szervezték meg a nagy béke-világkongresszust, amelyet mintegy 500 békevédelmi kiáltvány és országos tömegmozgalmak szervezése követett.¹⁵ Magyarországon az első békegyűlésre 1949. március 24-én, Borsod megyében került sor, 20 fő részvételével. Az államhatalom nem titkolt szándéka már ekkortól – ugyancsak szovjet mintára – a katolikus egyház bevonása volt az Országos Béketanács (OBT) szervezetébe, amely a területi és helyi szervei útján próbálta szélesíteni a hivatalos politikai célkitűzések társadalmi támogatottságát. A Magyar Katolikus Püs-

13 = = MNL JNSzML XXXV.39.b., 150. ő. e. Az egyházügyi főelőadó szeptember havi jelentése, 1955. október 3. A lelkész kollektivizálásra való utalását az egyházügyi főelőadó abban látta, hogy szeptember végétől újrakezdődtek a tagosítások.

14 = = Uo. Az egyházügyi főelőadó október havi jelentése, 1955. november 1. Hogy a továbbiakban ténylegesen történtek-e erre vonatkozó lépések, az egyházügyi főelőadó jelentéseiből nem derül ki.

15 = = Noha a Rákosi-korszakban nem volt önálló református egyházi békebizottság, sok helyütt pedig a többi békebizottságba nem választottak meg lelkészeket, a források szerint nagy jelentőséget tulajdonítottak a lelkészek „békemunkájának”, többek között a gyülekezetek legnagyobb részét kitevő egyéni parasztgazdák meggyőzése végett. Tibori, 1995: 237.

pöki Kar (МРКР) egyértelmű válaszát Grósz József kalocsai érsek nyilvánította ki a *Magyar Kurir* 1949. április 7-i számában: a katolikus egyház állásfoglalása háború és béke kérdésében annyira tiszta és világos, hogy a magyar püspöki kar részéről minden külön megnyilatkozás felesleges.¹⁶ A püspöki kar nem ellenezte a békemozgalom deklarált elvi célkitűzéseit, pusztán politikai helyett valláserkölcsi alapokon kívánt működni, ráadásul a kánonjog sem engedélyezte a püspököknek egy politikai világkongresszuson való részvételt, mivel a katolikus ügyek nemzetközi képviselőjére csak a Szentszék volt illetékes. Ezzel párhuzamosan 1950. április 25-én megalakult a „Megvédjük a Békét” Mozgalom Országos Tanácsa, amely az egész társadalmat az 1950. március 18-i stockholmi Békekongresszus nukleáris fegyverkezés betiltását követelő békefelhívásának aláírására szólította fel. Az egyház ellenállása miatt fokozódott a nyomás; májusban pedig, a számos megyében megalakult kerületi bizottságok agitációi nyomán néhány pap aláírta a békefelhívásról szóló nyilatkozatot, s ez egy jócskán felnagyított, országos sajtóvisszhangot váltott ki. A Katolikus Papok Országos Békebizottságát (КРОБ) az 1950. június 1-jei MDP-határozat hozta létre, melynek fő célja hivatalosan az egyházi társadalomnak az aktuális politikai érdekeknek megfelelő – s egyben azokat legitimáló – gazdasági-társadalmi célkitűzések érdekében történő megnyerése, valójában pedig az alsópapság szembeállítása volt a katolikus püspöki karral.¹⁷

Az országos szerv létrehozása után megkezdődött a megyei választmányok kiépítése is a megyei tanácsok és békeirodák kezdeményezésével. Az alakuló üléseken békebizottsági elnököt, titkárt és tagságot választottak. A bizottságok létszáma megyénként eltért, mivel több titkár is előfordulhatott azokban a közigazgatási megyékben, amelyek több egyházmegye irányítása alatt álltak. Szolnok megye is ilyen volt, mivel területe megoszlik a Váci és az Egri egyházmegyéek egyházkerületi felhatósága között. Az 1950. augusztus 8-án megalakult, 22 fős Szolnok megyei békepapi választmány számára a КРОБ országos határozatainak kötelező megtárgyalásán túl a megyei pártbizottság azt is feladatul adta, hogy minél nagyobb számban igyekezzenek bevonni a békemozgalomba a „demokratikus gondolkodású” fiatal papokat, és hogy (függetlenül a mozgalmi tagságtól) szorítsák rá őket a soron lévő állami feladatok (pl. békekölcsönjegyzés, ötéves terv teljesítése és a mezőgazdaság „szocialista átszervezése”) teljesítésére.¹⁸ Az alsópapság együttműködése hivatalosan az augusztus 30-i kikényszerített egyezmény értelmében már amúgy sem lehetett a továbbiakban választás kérdése: a soros feladatok szószéken való hirdetése a lekipásztor „állampolgári kötelezettségeinek” körébe tartozott, melyeknek adott esetben vagy eleget tett, vagy – vállalva az esetleges következménye-

16 = = Idézi Pál, 1995: 9.

17 = = Uo. 23.; Orbán, 2001: 101–102.; Köbel, 2005: 64.

18 = = MNL OL M-KS 276-89., 152. ő. e. Javaslat a katolikus papok békemozgalmának továbbfejlesztésére, 1950. szeptember 22.

ket – nem. Ennek ellenére általános tendencia volt, hogy a mozgalomtól éppen a nem sokkal korábban felszentelt fiatal papok tartózkodtak leginkább, s a többnyire kényszer hatására kialakított törzsgárda sem igyekezett a békepapi mozgalom kléruson belüli népszerűsítésével növelni a testület tagságát.¹⁹

Bár a római katolikus békepapi mozgalomnak a protestáns „keskeny úthoz” képest nem volt egységes teológiai nézetrendszere, itt is megjelent a marxizmus–leninizmus társadalmi igazságosságról szóló elképzelései és az Evangélium kinyilatkoztatott hittételei közötti ellentmondások elkenésének, valamint a bibliai példabeszédek propagandisztikus célból történő átértelmezésének szándéka. A mozgalom részéről az egyház intézményes fennmaradásának biztosítékát jelentő, az állam és egyház között kötött megegyezésben foglalt kötelezettség része volt a „szocialista építőmunkába” való bekapcsolódás. A lelkipásztorok többsége falun élt, ezért a vidéki társadalom létkérdéseire kellett megtalálniuk az Evangélium által megalapozott válaszokat – a КРОВ hivatalos krédója szerint a „termelőszövetkezeti mozgalom valláserkölcsei szempontból nem eshet kifogás alá, mert ahogy az állammal kötött megállapodásban a püspöki kar is megállapította, »mint önkéntes szövetkezés az emberi szolidaritás elvén alapszik«”.²⁰ A fenti kijelentésnek némi képp ellentmond a Püspöki Kar 1950. augusztus 17-i állásfoglalása, melyben ugyan felhívták a híveket, hogy vegyék ki a részüket az alkotómunkából az anyagi boldogulás előmozdítására, ugyanakkor kinyilvánították azt is, hogy „a kormány hagyjon fel a hívek állandó izgatásával, mellyel a papok és püspökeik tekintélyét igyekszik a hívekben aláásni”.²¹ A püspöki kar továbbá a megegyezésben foglalt pontoknak megfelelően felhívta a papságot, hogy ne fejtsen ki ellenállást a „kolhozsal” szemben, ugyanakkor kifejtette, hogy nem várható el a papságtól annak támogatása sem, mivel mind a kánonjogi előírásoknak, mind a kormány szándékának is teljesen megfelel, hogy a klérus tartózkodik mindennemű politikai kampánytevékenységtől. Ehhez kapcsolódóan a nyilatkozat megjegyzi: a püspöki kar a plébánosok jelentéseinek tükrében azt tapasztalta, hogy a békepapi mozgalom a társadalom túlnyomó többsége számára ellenszenves. Ha a papság erre buzdítaná a híveket, az beláthatatlanul káros hatással lenne a vallási lelkületre és a klérus megítélésére, ráadásul a megegyezés szövege *de facto* nem szólítja fel a papságot a „szövetkezetesítés” propagandacéljainak előmozdítására. Utolsó pontként némi iróniától sem mentesen megjegyzi a nyilatkozat, hogy a fenti intézkedés az egyház részéről azért is felesleges, mert a sajtó szerint a „mezőgazdaság szocialista átszervezését” úgyis mindenki „szeretve kívánja és siet is csatlakozni”.²²

19 == MNL OL M-KS 276-89. 572. ő. e. Jelentés Szolnok megye, a Kunszentmártoni járás, Túrkeve és Fegyvernek község agitációs munkájának tapasztalatairól, d. n.

20 == Idézi Pál, 1995: 75.

21 == Zombori (szerk.), 2008: 232.

22 == Uo.

A Grósz-per²³ s ennek nyomán a békemozgalmi vikáriusok kinevezése gyökeres fordulatot hozott – sorra jelentek meg a mezőgazdasági munkaversenyekre, a begyűjtések idejében való teljesítésére és a téeszékbe való belépésre ösztönző püspökkari körlevelek. A Váci Egyházmegye 1951. október 19-i, az őszi mezőgazdasági munkára buzdító körleveléből kiderül, hogy míg az egyházmegyéhez tartozó területek a begyűjtés terén országosan az élvonalhoz tartoztak, addig az őszi szántás terén súlyos elmaradásban voltak.²⁴ Az Egri Főegyházmegye 1951. szeptember 17-i körlevele a munkaversenyekre való felszólításon túlmenően a papság kiszolgáltatottságának fokozódására utal, amennyiben külön felhívja a figyelmet a prédikációk során a félreérthető kijelentések elkerülésére.²⁵ Ez az óvatosság nem volt alaptalan: a békepapi felhívásokat és egyházmegyei körleveleket a megyei tanács egyházügyi főelőadója továbbította a járási és települési tanácsai szervekhez is. A helyi funkcionáriusok így pontosan tisztában voltak a központilag elvárt ideológiai és propaganda-iránymutatásokkal, amihez képest ellenőrizhették és számonkérhették a szószékeken elhangzottakat. A lelkipásztorok számára fenntartott, ám a pártállam által szorosan felügyelt egyházi belső nyilvánosságot – valamint az egyházi hierarchia hatalmi reprezentációit – ezáltal közvetlenül befolyásolta a bé-

23 = = Grósz József kalocsai érseket és társait 1951. június 15. és 28. között „demokratikus államrend elleni összeesküvés, valutaüzérkedés és külföldi titkosszolgálatoknak való kémkedés” vádjával letartóztatták és 15 év börtönre ítélték, ezzel is megadva a felsőpapságnak a „kegyelemdőfést”. Erről bővebben lásd Balogh–Szabó, 2002.

24 = = MNL JNSzML XXIII.26.b., 4. d., 9/254/1951. Dr. Csömöz Gáspár váci egyházmegyei irodaigazgató espereskerületekhez küldött körlevele az őszi mezőgazdasági munkára buzdításról, 1951. október 19. „*Esperes Úr! A mindennapi kenyerről van szó, melyért naponta imádkozunk a Miatyánk-ban, a szegett kenyérről, mindnyájunk asztalára! Szent áldozatról, mely a tiszta búzából kerül oltárainkra! Buzdítsuk tehát híveinket és legyünk segítségére a világi hatóságoknak a meggyőző, felvilágosító munkában. A megyei és helyi tanácsokkal, békemozgalmakkal karöltve fejtünk ki mi is érdeklődést és közreműködést a mindennapi kenyérért. Használják fel híveink a szántás-vetésre alkalmas jó napos időket, nehogy az esős és fagyos idők miatt ne kerüljön a földbe mindnyájunk kenyere. Felkérem kerületi esperes urat, kerületében ellenőrizze és a főpásztori körlevél szerint buzdítson paptársaink ilyen irányú munkáját és a végzett eseményről, jóról-rosszról egyaránt [...] tegyen tájékoztató jelentést 10 napon belül.*”

25 = = Czapik Gyula 1951. szeptember 17-i körlevelét idézi Gál, 2023: 269. „A Példabeszédek szavai így hangzanak (28, 19.): »Aki megműveli földjét, jóllakhat kenyérrel; aki semmis dolgok után szalad, betelik szégyenséggel.« Különösen fontoljuk meg Sirák Fia intelmét (51, 38): »Végezzétek el a dolgokat még idő előtt, akkor megadja a jutalmat idő előtt az Úr.«” Patócs József vikárius ehhez kapcsolódóan hozzáfűzte: „Ezen gondolatok jegyében hassunk oda, hogy az őszi vetést, jóminőségű, tisztított és csávázott vetőmaggal végezzék el dolgozó híveink, növeljék a kenyérgabona vetését és használják fel a jó és mély szántáshoz rendelkezésükre álló gépálmások traktorait.”

kegyűléseken és a koronákon személyesen is megjelenő megyei egyházügyi főelőadó, illetve a körlevelekből tájékozódó helyi tanácsi apparátus.²⁶

A belső egyházi nyilvánosság kiterjedt kontrollja nem engedhetett teret a kollektivizált mezőgazdaság strukturális problémái néven nevezésének, ami a békepapi mozgalom számára is feloldhatatlan paradoxonok sokaságát eredményezte. A Tiszántúli Espereskerület 1951. őszi koronagyűlésén Keller László tiszafüredi esperes mellett, hogy felhívta a kerületi papság figyelmét az őszi munkaversenyek és a téészesítés propagálásának fontosságára, sajnálkozott a hívek túlzott anyagiasságán. Az élelmiszer-rejtegetőkről közzétett leleplező sajtócikkek nyomán megjegyezte, hogy az 1949 óta egyre kevesebb egyházi járulék megfizetése nyomán a hívek nemcsak az állam, de az egyház felé is tartozásokat halmoztak fel. A háború nyomában járó pusztító éhínséggel magyarázta az „*anyagi javaknak az örök javak fölé helyezését*”, pedig eme anyagiasságot tartotta az esperes az „*egyházellenesség legfőbb okozójának*”.²⁷ A békepapi narratíva szerint sokan a hívek közül sem vették tudomásul a papság megváltozott társadalmi szerepét s az ezzel járó megnövekedett felelősségét és anyagi gondjait. Emiatt fontos, hogy lássák: papjaik osztoznak a közös munkában, az ezzel járó örömeiben és szenvedésben. Bozóky János jászkiséri plébános – ekkorra már a megyei békepapi választmány egyik titkára – a Jászsági Alsójárás 1952. évi őszi koronagyűlésén a „*katolikus békemunka*” mindennapi életben való hatékony érvényesítését az újdonsült, fiatal papok számára Pál apostol Galatákhöz írt levelének (Gal 6,2–5) sajátos, „társadalmi interpretációjával” világította meg: „*Hogy a béke hívei vagyunk, azt a mindennapi életben is bizonyítsuk be. Hívjuk fel a híveink figyelmét, hogy az 5 éves tervvel [sic!] kapcsolatban mi mindenre kell felfigyelniük. Így pl. a beszolgáltatásnál ne csak azt nézze a híveink serege, hogy azt oda kell adnia, hanem lássa azt be, hogy ezáltal az ipari munkásságnak ad kenyeret, elősegíti a hatalmas rizstelepek létrejöttét, amik éppen a határainkban már vannak [sic!]. A közösség eszméjéhez kell lelkünkben értékké tenni és kifejleszteni, így pl. ha most nem tud kapni cementet a »vájújához« [sic!], értessük meg vele hogy türelmes legyen, hiszen az a cement most kell a tiszai erőművekhez, ami a közösséget szolgálja majd és neki is haszna lesz belőle.*”²⁸ Bozóky a jász nép nyakasságára hivatkozott, s nagyon óvatosan említette meg a gyűlésen részt vevő egyházügyi főelőadó jelenlétében, hogy talán „*túl gyors a tempó*”, s híveinek idő kellene.

26 == MNL JNSzML XXIII.26.b., 4. d., 9/254/1951. Dr. Csömöz Gáspár váci egyházmegyei irodaigazgató espereskerületekhez küldött körlevele az őszi mezőgazdasági munkára buzdításról, 1951. október 19.

27 == EFL Archivum Novum III., Congregationalia, 163. d., 50/1951. Jegyzőkönyv a Tiszántúli Espereskerület őszi koronájáról, 1951. szeptember 25.

28 == Uo. 55-e/1952. Jegyzőkönyv az Alsójászsági Espereskerület őszi koronájáról, 1952. szeptember 21.

Ugyanakkor a szentmise után a kételkedő gazdák számára téeszlatogatások szervezésének ötletét vetette fel, de a kerület papsága ezt elvetette.²⁹

Az MDP politikájának „új szakasza” mellett a békepapi mozgalom is látványosan elkötelezte magát. Az Abony-Újszászi Espereskerület 1954. őszi koronáján Mihácz József apát-plébános a Nagy Imre-kormány engedményeinek méltatása mellett legnagyobb vívmánynak a Hazafias Népfront (HNF) megalakításával a vallásos emberek egyenrangú érvényesülésének lehetőségét tartotta: *„Ma már a tszcsben lévő híveink is tudják, hogy azért nem szükséges hitükről lemondani, hogy életformát változtattak. Ők is tudják, hogy ha például a hívő embernek megvan a 200 munkaegysége, és pld. egy hitetlen embernek csak 55 munkaegysége van, akkor a hívő ember a jobb munkás, ő lesz a sztahanovista, míg a hitetlen ember lemarad.”*³⁰ Az ekkoriban megtartott koronák jegyzőkönyveiben a békepapi mozgalmi tagok részéről gyakori volt a „reakciós” egyházzal alkotott ideológiai toposz ellenpontozására a magyar történelem progresszív egyházfőinek tevékenységeire való hivatkozás, illetve a papság társadalmi hasznosságának kényszeres bizonyítása.³¹ A Szolnoki Espereskerület őszi koronáján Kindlovits István szolnok-belvárosi plébános hozzászólása azért figyelemre méltó, mert megmutatja a megyei választmány bizonytalan tapogatózását a politikai fordulat után megváltozott mozgástérben: *„A tegnap által ejtett sebek fájdalmával kóválygunk [...] Csak az a szövetkezet életképes, ahogyan ezt Nagy Imre miniszterelnök úr mondotta, amely az önkéntesség alapján áll. Terrorral nem lehet szövetkezetet létrehozni. Hisz a szövetkezetek kezdeti nehézségei olyan áldozatokat kívánnak, amit egy összeerőszakolt kollektíva emberileg számítva nem hoz meg.”*³² Kindlovits nyilatkozata a megelőző évek erősza-
kos agrárpolitikájának óvatos bírálataként értelmezhető. A plébános óvatos optimizmusának történeti háttere, hogy az 1953 nyarán bevezetett kedvezőbb beszo-
gáltatási rendszer és a kötelezettségek mérséklése valóban kiszámíthatóbbá tették

29 = Uo. A munkavégzés minőségének valláserkölosi vonatkozásai kapcsán azt mondta: *„Milyen a munkám mennyisége és minősége? Pontos vagyok-e, idejében kezdem-e és lelkiismeretesen végzem-e, talán hanyagul, lelkiismeretlenül, megbízhatatlanul. Talán csak magamra gondolok ezen munkám végzésében, vagy az eredményre való törekvésben, vagy beleviszem a szeretetet, az Isten, a felebarát és a haza szeretetét? Gondoljunk erre, mikor híveinknek a mezőgazdasági munkákról szólnak.”*

30 = VPKL A.1.a., Congregatio Districtualis, 18. d., E.37/954. Jegyzőkönyv az Abony-Újszászi Espereskerület őszi koronájáról, 1954. október 28.

31 = MNL JNSzML XXIII.26.b., 2. d. Jegyzőkönyv a Szolnoki Espereskerület őszi koronájáról, 1954. október 11. Mihácz szavaival: *„Mihelyt a rendiség korlátaiból kiszabadul az egyház, mindenütt demokratikus érzelmű, a jogaiért küzdő nép élére áll. Ha gyűlölettel találkozunk, mely reánk, mint ötödik kerékre tekint, cáfoljuk meg az elhangzottakat.”*

32 = VPKL A.1.a., Congregatio Districtualis, 17. d., E.37/953. Jegyzőkönyv az Abony-Újszászi Espereskerület őszi koronájáról, 1953. október 28.

a paraszti gazdálkodást, amennyiben a termelők a beszolgáltatás után megmaradt feleslegüket már szabadon értékesíthették a piacon.³³

Az „új szakasz” rövid másfél éve alatt megsaporodtak a tanácsok és az egyházügyi főelőadó felé benyújtott, többnyire hitoktatással kapcsolatos panaszok, valamint az államosított egyházi ingatlanok visszaigénylésére irányuló kérvények.³⁴ A békepapi mozgalom feladatai közé tartozott az egyház közösségén belül a „reakciós” papok „leleplezése” is. A Szolnoki Espereskerület 1954. évi tavaszi koronáján Bárány Dezső szolnoki esperes *„Igazság a keresztény etika tükrében”* címmel tartott előadást, mely híven reprezentálja a pártállamnak az egyház megosztására irányuló kísérletét: *„Mindig akadtak, akik szívesen elfogadták, amit a közösség nyújtott, általa lettek azzá, amivé lettek; de mikor az állam valamely intézkedését magukra nézve sértőnek tartják – birtokreform, behemót vállalatok államosítása –, mereven elzárkóznak attól, hogy az államközsséggel bármely ponton is kooperáljanak. Hályogszemű reakciós elemek, akik »kereszténységükkel« kérkednek, s valójában csak arra jók, hogy lejárássák a kereszténység hitelét. Nem éppen keresztény szellemre vall, ha valaki a közösségi kötelezettség megtagadásával önmagát és embertársait bosszulja meg [...] Nem ágyrajáró kosztosai vagyunk az államnak, hanem ezen közösség tartópillérei vagyunk. A pillérek pedig nem riadnak vissza a terhektől sem.”*³⁵

Az MDP KV 1955. március 2–4-i ülésének határozata újfent napirendre tűzte a nehéz- és hadiipar fejlesztését, s az ehhez szükséges forráselvonás végett a mezőgazdaság kollektivizálását. Az egyházközségek változatlan félelmeiről s az önkéntesség elve ellenére a belépésre ösztökélő, szószéken vagy magánbeszélgetéseken történő lekipásztori ráhatás szükségességéről szolt Bárány Dezsőnek a Szolnoki Espereskerület 1955. évi tavaszi koronáján tartott előadása. Az esperes az Apostolok cselekedeteire utalva világította meg az első keresztény gyülekezetek egyenlőségen és szolidaritáson alapuló kommunáinak példaértékét. A tavaszi munkák leújtó eredményeit befolyásoló rossz időjárás kapcsán hangsúlyozta, hogy a természeti csapások okait Isten büntetésében láttató „reakciós” magyarázatokat ellensúlyozni kell azáltal, hogy a csapásokat próbatételeknek kell tekinteni, melyek felébresztik az egymás iránti szolidaritást, *„közelebb hozz[ák] a részvét által a szíveket”,* ami által az Istentől való függésre ráeszmélvén, *„felkeltik az elszánt akaratot a kárelhárításra”*.³⁶ Az egymás iránti szeretet és segítőkészség imperatívusza a helyi tanácsai szervekkel való viszonyra is hivatkozik, melyet Bárány főként a káplánok, fiatal

33 = MNL OL M-KS 276-89., 277. ő. e. Egyházi személyek véleménye és megnyilvánulásai a Központi Vezetőség 1955. márc. 2–4-én megjelent határozatáról, 1955. március 14.

34 = MNL JNSzML XXXV.39.b., 150. ő. e. Az egyházügyi főelőadó 1953 novembere és 1955 januárja között keletkezett jelentései.

35 = MNL JNSzML XXIII. 26.b., 2. d. Jegyzőkönyv a Tiszajobbparti Espereskerület tavaszi koronájáról, 1954. május 9.

36 = MNL JNSzML XXIII.26.b., 2. d. Jegyzőkönyv a Szolnoki Espereskerület tavaszi koronájáról, 1955. április 27.

papok felé címzett: „*A hívők sokaságának szíve-lelke pedig egy volt, egyikük sem mondott magáénak semmit, hanem mindenük közös volt. Nem is volt szűkölködő közöttük, mert mindazok, akiknek föld- vagy házbirtokuk volt, eladták és árát az apostolok lábaihoz tették.*” (ApCsel 4,33–34.) Az esperes Prohászka Ottokár 1906-os, „*Övéi be nem fogadták*” című írását is idézte: „*Egyik típus a múltból él, a jelentől fél és a jövőt gyűlöli, másik a múltból tanul, a jelennek él és a jövőben bíz. Kedves Oltártestvérek! Vajjon melyikhez tartozhat a modern pap? [...] Ne féljetez hát, hogy nem lesznek híveitek. Ha az ő új életükben nem vesztek részt, akkor tűnnek el. Magunk is adjunk jó példát a háztáji gazdaságunk bemutatásával [...] Fiatalok, kik kijöttek a teológiáról: új világ épül előttetek, ti vagytok benne az új élet csirái, rajtatok nyugszik az új erkölcs megismertetése!*”³⁷

Réz Dezső jászfényszarui esperes odáig ment, hogy a Tiszántúli Espereskerület 1955. évi őszi koronáján a megyei választmány elnökeként, a tiszántúli részekben a papság és a tanácsai szervek között nagy számban előforduló súrlódások legfőbb okaként a fiatal papok „*agresszív magatartását*” jelölte meg, holott „*az egyház nincs semmilyen politikai-gazdasági rendszerhez kötve, az Evangélium mindenkire elküldetett*”.³⁸ Az esperes szerint tehát a „*vehemensebb*” magatartású fiatalabb papok nem pusztán az „*állam-egyház megállapodást*”, de egyenesen az egyház missziós céljainak beteljesülését veszélyeztetik, valahányszor méltatlankodnak a tanácsnál vagy a pártbizottságnál a munkahelyükön „*helyreigazításban részesült*” híveik miatt. Reszler József esperes az Abony-Újszászi Espereskerület 1955. évi őszi koronáján a „*megállapodás*” ötödik évfordulója kapcsán megjegyezte, hogy az a minimum, hogy a papság nem fejt ki ellenállást a téeszmozgalommal szemben. A *Szabad Népből* idézett információi szerint 2 millió holdon 4601 téesz működik 208 356 családdal, ami azt jelenti, hogy a katolikus hívők több mint egyharmada immár téesztag, s önmagában a fenti tény kötelezi a papságot, hogy még ha nem is a téeszmozgalmat, de a mozgalomban részt vevő híveit s az ő lelki gondozásukat teljes erejével támogassa. Az egyházközségek rossz hangulatára sokatmondóan utal az esperesnek az az elejtett megjegyzése, hogy a kerület papsága kérje meg a híveket: ne szégyelljék, ha téesztagok lettek és ne szidják a belépőket.³⁹ A helyzet egy év elteltével sem javult, sőt az újfent egyre keményebbé váló téesztesítés elől a nagyvárosba menekülők s az iparban való elhelyezkedéssel jobb életet remélők száma is megsaporodott. A Szolnoki Espereskerület 1956. évi tavaszi koronáján tartott beszédében Feranecz József mezőtúri plébános a téeszt a helyben maradás biztosítékaként és a falusiak lelkéért folytatott egyházi küzdelem eszközeként mutatta fel. A személyes találko-

37 == Uo. Az idézett szöveget lásd: Prohászka, 1929: 92.

38 == EFL Archivum Novum III., Congregationalia, 166. d., 0089/1955. Jegyzőkönyv a Tiszántúli Espereskerület őszi koronájáról, 1955. szeptember 27.

39 == VPKL A.1.a., Congregatio Districtualis, 19. d. Jegyzőkönyv az Abony-Újszászi Espereskerület őszi koronájáról, 1955. október 4.

zók fontosságát hangsúlyozva önmagát állította követendő példaként, amennyiben a gyülekezetből többeket is meggyőzött, hogy a Szolnokra és Budapestre ingázás helyett válasszák a helyi Petőfi-téeszt, mert raktárosokat kerestek. Mivel az elődök mind ittak munka közben, a plébános a keresztény példamutatásra buzdítva tudta végül meggyőzni híveit a belépésről.⁴⁰

= = Összegzés

A kényszerkollektivizálás egyházpolitikai vonatkozásai, annak végrehajtásának társadalmi gyakorlata a vidéki egyházközségek szovjetizálásának kontextusában értelmezhetők. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a téészesítés békepapok és lelkészek általi népszerűsítése nem hitéleti meggyőződésből fakadt, hanem a hatalmi elvárásokhoz való nyelvi igazodást, a felekezeti nyilvánosság megosztását, valamint az intézményi túlélésért vívott színlelt együttműködést szolgálta. A tanulmány igyekezett bemutatni, hogy a római katolikus békepapok és a „haladó” református lelkészek miként igyekeztek az evangéliumi nyelvezetet és a teológiai toposzokat – az őskeresztény közösségi eszményt, illetve a teremtés- és munkaerkölcsi parancsot – a nagyüzemi gazdálkodás legitimációjának szolgálatába állítani.

A vizsgálat eredményei szervesen illeszkednek a Rákosi-korszak egyházpolitikájának általános kereteibe. A pártállam a békemozgalom felkarolásával és a kötelező munkaverseny-propaganda kikényszerítésével célzatosan bontotta meg az egyházi hierarchiát, szembefordítva az alsópapságot a püspöki karral. Amikor a kényszerkollektivizálás miatti lakossági elégedetlenség és az egyházfenntartói járvások elmaradása nyilvánvalóvá tette a propaganda sikertelenségét, a hatalmi elvárásokat kiszolgáló békepapi vezetés az állami mintát követve reagált: a felelősséget a passzív vagy ellenálló alsópapságra hárította. Ez a struktúra az 1953 utáni „új szakasz” idején sem változott gyökeresen; a békepapi apparátus a relatív politikai enyhülés hónapjaiban is a pártállami kontroll és a helyi alávetettség közvetítője maradt.

Összegzőként megállapítható, hogy a békepapi megnyilatkozások nem tudták feloldani az erőszakos agrárpolitika és a hívő paraszti társadalom közötti mély ellentmondásokat. A teológiai köntösbe öltöztetett agitáció így nem eredményezte a vidéki lakosság meggyőzését; pusztán egy értékes nyelvi és társadalomtörténeti dokumentumává vált annak, miként próbálta a diktatúra az egyházi nyilvánosságot saját hatalmi céljainak eszközévé tenni.

40 = = MNL JNSzML XXIII.26.b., 2. d. Jegyzőkönyv a Szolnoki Espereskerület tavaszi koronájáról, 1956. április 18.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.1. B-dossziék (Beszervezési dossziék)

B-88458. „Bányai”

3.1.5. O-dossziék (Operatív dossziék)

O-9320. Gaál István

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL)

Archivum Novum III. Acta Meritorum. (Egri Érseki Hivatal iratai. Egyház-igazgatási iratok)

Congregationalia (Espereskerületi gyűlések jegyzőkönyvei), 1804–1980

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (MNL JNSZML)

XXIII.26.b. Szolnok Megyei Tanács, Számnélküli iratok, 1950–1991

[megyei tanácsi végrehajtó bizottság Egyházügyi Titkárságának Iratai]

XXXV.39.b. MDP Szolnok Megyei Bizottsága, Apparátusi iratok, 1948–1956

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 276-89. Az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának iratai, 1950–1956

Tiszántúli Református Egyházkerület Kollégiumi Levéltára (TTREL)

1.33.c. Nagykunsági Egyházmegye iratai

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek, 1791–2007

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPKL)

A.1.a. Püspöki Hivatal Iratai. Egyházkormányzati Iratok

Congregatio Districtualis (Espereskerületi gyűlések jegyzőkönyvei), 1761–1993

=== Hivatkozott irodalom ===

Balogh–Szabó, 2002

Balogh Margit – Szabó Csaba: *A Grósz-per*. Kossuth, Budapest.

Bereczky, 1953

Bereczky Albert: *A Keskeny Út. Igézhirdetések, előadások, cikkek*.

Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest.

Bogárdi Szabó, 1995

Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Ethnica, Debrecen.

Gál, 2023

Gál Máté: *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében (1950–1962)*. Kronosz, Budapest.

Kónya, 1988

Kónya István: *A „keskeny úton” a „szolgáló egyház” felé*. Akadémiai, Budapest.

Köbel, 2005

Köbel Szilvia: *„Oszd meg, és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között*. Rejtjel, Budapest.

Ladányi, 1999

Ladányi Sándor: Vázlatos történelmi áttekintés a református egyház közelebbi múltjának alakulásáról. In *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990. I. köt. Tanulmányok*. Szerkesztette Barcza József – Dienes Dénes. Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, Sárospatak. 101–142.

Orbán, 2001

Orbán József Gyula: *Katolikus békepapok mozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.

Ö. Kovács – Kunt, 2009

A politikai diktatúra társadalmiasítása. Nyelv, erőszak, kollaboráció, ellenállás, alkalmazkodás. Szerkesztette: Ö. Kovács József – Kunt Gergely. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc.

Pál, 1995

Pál József: *Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon (1950–1989)*. Egyházforum, Debrecen.

Prohászka, 1929

Prohászka Ottokár: *Sion hegyén*. Szent István Társulat, Budapest.

Tibori, 1995

Tibori János: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1944–1957.*

(A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének Tanulmányi Füzetek, 34.) Debrecen.

Urbán, 2002

Urbán László: Túrkeve termelőszövetkezeti várossá válása a dokumentumok tükrében. *Jászkunság*, 2. sz. 71–77. http://epa.oszk.hu/03000/03002/00167/pdf/EPA03002_jaskunsag_20020507_4802_071-077.pdf (utolsó letöltés: 2026. szeptember 12.).

Zombori (szerk.), 2008

A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok.

I. köt. Szerkesztette: Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Szeged-Csanádi Egyházmegye, Budapest.

Kulcsszavak

=====

egyháztörténet, értelmiség, kollektivizálás, népfront, ötvenes évek,
Rákosi-rendszer

/ Preaching and Agitation /

The linguistic strategies of the peace diaconate in Szolnok County and the promotion of collectivization, 1949–1956

This study examines the church-historical aspects of forced collectivization in Szolnok County, a region in the Great Plain that was regarded as a model area by the party-state dictatorship even during the first wave of collectivization. The peasantry and agricultural society constituted the material and social base of the local parishes. The research draws on reports produced by the Agitation and Propaganda Department of the ruling party on the activities of the Clerical Peace Committees, reports by Secretary of Church Affairs of the County Council, and records of deanery district meetings and church visitation reports from church archives. The aim of the study is to present the denomination-specific narratives characteristic of the theological paraphrases – couched in evangelical language – of the Roman Catholic Clerical Priest Movement and the cooperating Reformed pastors that promoted the (forced) collectivization of agriculture. It examines how the Clerical Priest Council of the county disseminated the cause of collectivisation within the parishes; in what pseudo-evangelical appearances was the propaganda message of collectivization packaged; what were their main arguments in favour of joining; how they attempted to appease the sometimes rejective reactions of the congregations, and how they reflected on the political changes of the 1950s. The study aims to capture the ecclesiastical socio-historical aspects of the rationalization of subjugation, or indeed of feigned cooperation.
